

LANDSLAKKEN LANGS SPOORDIJKEN, 2 HET TRAJECT VAN DE VOORMALIGE STOOMTRAM KWADIJK-EDAM

door

H.K. Mienis

Iets uit de geschiedenis van de stoomtram Kwadijk-Edam-Volendam

Om het personen- en goederenvervoer in het oostelijk deel van Waterland wat meer tot ontwikkeling te brengen, zijn in het einde van de 19de eeuw diverse plannen ontworpen om Edam en Volendam met de bestaande tram- en spoorlijn Amsterdam-Purmerend-Hoorn te verbinden. Dit is in 1906 uiteindelijk werkelijkheid geworden toen op 1 mei officieel de stoomtramlijn Kwadijk-Edam-Volendam geopend werd (Kok, 1981).

Oorspronkelijk was het traject geprojecteerd vanaf het station in Kwadijk via Axwijk en Middellie naar Edam en vandaar langs de IJde naar Volendam, maar uiteindelijk heeft men gekozen voor een route door het noordelijke deel van de Purmer tot aan Edam, parallel aan de Edammerweg (Fig.1 naar Titsing, 1993).

Tijdens de watersnoodramp van 13-14 januari 1916 werd een deel van het traject ernstig beschadigd, vooral tussen Edam en Volendam. Met behulp van grote hoeveelheden zand uit de duinen bij Bergen aan Zee, zwarte grond en koolas, werd de lijn in hetzelfde jaar weer berijdbaar gemaakt (Kok, 1981).

De stoomtram heeft tot 1932 reizigers vervoerd van Volendam naar Edam en vandaar verder naar Kwadijk; een jaar later werd het passagiersvervoer gestopt op het deel Edam-Kwadijk. Tot 20 juli 1944 bleef men nog goederen vervoeren via dit lijntje van Volendam (vis!) en Edam (kaas!) naar Kwadijk. Nu kan men hier en daar nog resten van het traject Kwadijk-Edam in het landschap terugvinden.

Beschrijving van de onderzochte resten van het traject Kwadijk-Edam

Hoewel het grootste deel van het talud van de stoomtram Kwadijk-Edam-Volendam na de sluiting van de lijn is ontmanteld en vergraven (van het deel Edam-Volendam is niets meer over), bestaan er nog vier delen van het voormalige traject Kwadijk-Edam (Fig. 2). Deze kunnen als volgt beschreven worden:

- A) Rest van het traject ten westen van de Purmer, tussen Kwadijk en Middellie. Dit oorspronkelijke deel van het traject loopt in een bocht van de huidige spoorlijn Purmerend-Hoorn richting de Purmer. Waar dit deel op de Purmerringvaart stuit, bevond zich vroeger een spoorbrug. Dit traject wordt extensief begraaasd door schapen en koeien; het talud wordt echter niet gemaaid en maakt een verwilderde indruk. Er groeien onder anderen veel brandnetels, nabij de Purmerringvaart staan een vlier en een hoge wilg half op het talud. Hier en daar ligt een half ingegraven, bijna vergane biels, elders wat stenen en stukken hout. Dit deel van het traject is nu gescheiden van de spoorlijn Purmerend-Hoorn door middel van een sloot.
- B) Nabij de Purmerringvaart ligt in het westelijke deel van de Purmer nog een stuk van het talud dat aansloot op de brug over de ringvaart. Dit deel gaat in zuidoostelijke richting over in de Edammerweg. Dit traject wordt heel intensief begraaasd door schapen. De vegetatie is daarom heel erg kort en bestaat voornamelijk uit grassen. Op enkele vertrapte plekken is duidelijk te zien dat de toplaag van dit traject verstevigd was met koolas. Grotere stenen of stukken hout werden op dit stuk niet aangetroffen.

- C) In het oostelijke deel van de Purmer verlaat de stoomtramlijn in een flauwe bocht naar het oosten de Edammerweg tot zij opnieuw stuit op de Purmerringvaart, nu echter ter hoogte van Edam. Dit deel wordt niet begraasd (misschien alleen zo nu en dan door een aangelijnde geit) en is daarom begroeid met diverse soorten hoge grassen, brandnetels, enzovoort. Er staan ook wat vlierstruiken en aan de noordzijde wat bramen (nabij een volkstuin). Hier en daar ligt wat grof puin, stukken hout, lege frisdrankblikjes en karton.
- D) Het laatste deel van het traject bevindt zich aan de Edammer zijde van de Purmerringvaart. Hier bevindt zich slechts een kleine rest van het traject, waarvan het grootste deel gebruikt wordt voor opslag van aarde. Bovendien staan er enkele bouwketen. Nabij het Zeevangsdijkje, de oostoever van de Purmerringvaart, is dit deel van het talud begroeid met diverse hoge ruderaal planten. Dit deel van het talud grenst in het zuiden onmiddellijk aan de R.K.-begraafplaats.

Deze vier resten van het oorspronkelijke traject Kwadijk-Edam werden op 16-09-1998 en 15-10-1998 op het voorkomen van landslakken onderzocht, waarbij de noord- en zuidzijde van elk deel afzonderlijk bemonsterd werden. Er werd uitsluitend op zicht verzameld daar de onderzochte gebieden zich niet leenden om bodemonsters te nemen. Wel werden zoveel mogelijk stenen, stukken hout en ander afval gekeerd en op slakken geïnspecteerd.

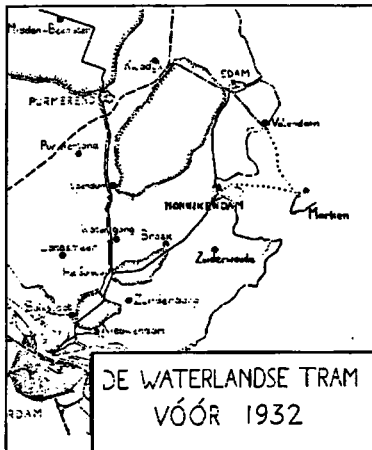
Resultaat van het onderzoek

De aangetroffen landslakken zijn in tabelvorm verwerkt (Tabel 1). Hierbij moet opgemerkt worden dat alle soorten levend werden aangetroffen.

Op lokatie D werden veel door kleine zoogdieren stukgebeten huisjes aangetroffen van de Tuinslak *Cepaea nemoralis*. Dezelfde soort en de Segrijslak *Cantareus aspersus* werden daar ook in zogenaamde lijstersmidsen aangetroffen.

Op lokatie C deed de Wegslak *Arion rufus* zich tegoed aan de Dijkparasolzwam (ook wel Kleine Parasolzwam genoemd) *Macrolepiota excoriata* (Mienis, 1999).

Lokatie	A		B		C		D	
soorten	z	n	z	n	z	n	z	n
<i>Succinea putris</i>		x						
<i>Succinea oblonga</i>	x							
<i>Cochlicopa lubrica</i>		x					x	
<i>Vallonia costata</i>					x	x		
<i>Vallonia excentrica</i>					x			
<i>Punctum pygmaeum</i>						x	x	
<i>Arion rufus</i>	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Arion circumscriptus</i>			x			x	x	
<i>Arion distinctus</i>	x					x		
<i>Arion intermedius</i>		x						
<i>Aegopinella nitidula</i>	x	x						
<i>Oxychilus cellarius</i>						x		
<i>Zonitoides nitidus</i>						x		
<i>Deroceras laeve</i>								x
<i>Deroceras reticulatum</i>	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Boettgerilla pallens</i>		x						
<i>Trichia hispida</i>	x	x	x		x	x	x	x
<i>Arianta arbustorum</i>	x	x				x		
<i>Cepaea nemoralis</i>	x	x	x		x		x	x
<i>Cantareus aspersus</i>							x	x

Tabel 1: Landslakken aangetroffen op het traject van de stoomtramlijn Kwadijk-Edam. Verklaring symbolen: A, B, C & D = lokaties zoals beschreven in de tekst; z = zuidzijde van het traject; n = noordzijde van het traject

Fig. 1: Het oorspronkelijke traject van de stoomtram Kwadijk-Edam-Volendam.

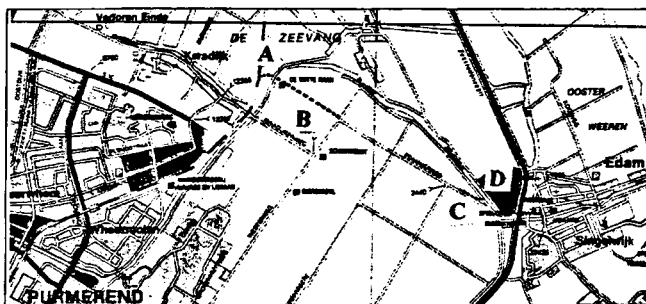

Fig. 2 Lokaties van de nog bestaande delen van de voormalige stoomtramlijn Kwadijk-Edam, die op de aanwezigheid van landslakken onderzocht werden.

Discussie

Het onderzoek naar het voorkomen van landslakken op resten van het traject van de stoomtram Kwadijk-Edam leverde 20 soorten op. Geheel volgens de verwachting vormde lokatie A de rijkste vindplaats. Dit stuk tramlijn is het ruigst begroeid en hier liggen ook de meeste stenen, stukken hout en zelfs hier en daar een half vergane dwarsligger. Een verrassing vormde de vondst van een Wormnaaktslak *Boettgerilla pallens* in aarde vermengd met stukjes schors en half vergaan blad aan de voet van een grote wilg. Enkele jaren geleden werd deze interessante soort ook aangetroffen in een bosje op enkele kilometers afstand in de Beemster (Mienis, 1994).

Lokatie B met maar 5 soorten was veruit het armst. Dit ligt volgens mij geheel aan het feit dat dit stuk spoordijk heel intensief door schapen begraaasd wordt.

De aanwezigheid van de Segrijnslak op het Edamse stukje tramlijn (lokatie D) kan verklaard worden door de nabijheid van de R.K.-begraafplaats. Deze slak komt daar heel algemeen voor.

De gescheiden bemonstering van de noord- en zuidzijde van elke lokatie heeft weinig resultaat opgeleverd. Twee keer werden meer soorten aan de warmere zuidkant gevonden (lokaties B en D), twee keer aan de koelere noordzijde (lokaties A en C).

Opvallend afwezig zijn droogteminnende soorten als Grasslakken (*Candidula*) en Duinslakken (*Cernuella*), die elders in Noord-Holland hier en daar wel langs spoorlijnen worden aangetroffen (Mienis, in voorbereiding). Dit geldt eigenlijk ook voor de Kart-huizerslakken (*Monacha*). De verbrokkeling van de restdelen van deze stoomtramlijn en het feit dat er geen verbinding meer bestaat met de huidige spoorlijn Purmerend-Hoorn, kan een verklaring zijn voor de afwezigheid van deze soorten. Ook liggen de gespaarde delen vrij geïsoleerd in een heel dun bevolkt gebied (het noordelijke deel van de Purmer). Alleen via tuinen in de nabijheid van lokatie D in Edam, zouden in principe Grassen Duinslakken tot dit deel van het voormalige traject kunnen doordringen. Ook echte vochtminnende soorten schitteren door afwezigheid, bijvoorbeeld *Carychium minimum*, *Oxyloma elegans*, *Vallonia pulchella* en *Discus rotundatus*. De vraag is of deze slakken over het hoofd gezien zijn of dat ze inderdaad niet op het traject voorkomen. In elk geval is het een goede reden om het gebied nogmaals te bezoeken.

Summary

Landsnails along railway embankments, 2. The section of the former steamtram Kwadijk-Edam, Noord-Holland, The Netherlands. Four small and isolated sections of the former steamtramline Kwadijk-Edam still exist in or near the polder 'de Purmer'. Twenty species of terrestrial molluscs were encountered alive: 13 snails and 7 slugs. The most exciting find formed the discovery of a specimen of *Boettgerilla pallens*. The general absence of species typical for dry and very wet biotopes was noted.

Literatuur

- Kok, J., 1981. 't Boemeltje van Purmerend. 2de Druk. 132 p. Pirola, Schoorl.
 Mienis, H.K., 1994. De Wormnaaktslak Boettgerilla pallens in de Beemster, Noord Holland. Corresp.-blad Ned. Malac. Ver. No. 279: 110-111.
 Mienis, H.K., 1999. Arion rufus voedt zich met de Dijkparasolzwam. De Kreukel, 35(2): 19.
 Titsing, G., 1993. De Waterlandse Tram 1888-1956. 212 p. Schuyt & Co Uitgevers en Importeurs BV, Haarlem.

Adres van de auteur:
 National Mollusc Collection; Berman Building
 Department of Evolution, Systematics & Ecology
 Hebrew University; 91904 Jerusalem; Israël
 E-mail 1: mienis@hotmail.com; E-mail 2: mienis@netzer.org.il

Bij de eerste gruismonsters is het aantal gevonden exemplaren weergegeven. Bij Oksvoll staat een 'x' als de soort in dat gruis werd gevonden.
 [1] = Strømsholmen - Alpetoppen, [2] = Strømsholmen - Mannholmene, [3] = Oksvoll

	[1]	[2]	[3]
Leptochiton asellus (Gmelin, 1791)	6	6	x
Toniceia marmorea (Fabricius, 1780)	15	185	x
Acanthochitona crinita (Pennant, 1777)	-	44	-
Patella vulgata Linnaeus, 1758	-	1	x
Anates pellicida (Linnaeus, 1758)	1	53	x
Acmaea virginea (O.F. Müller, 1776)	25	249	-
Tectura testudinialis (O.F. Müller, 1776)	-	21	x
Ergasilus fissura (Linnaeus, 1758)	19	-	-
Puncturella noachina (Linnaeus, 1771)	1	-	-
Anatoma crispata (Fleming, 1828)	-	1	-
Gibbula cineraria (Linnaeus, 1758)	11	160	x
Gibbula tumida (Montagu, 1803)	3	-	-
Margarites costalis (Gould, 1841)	1	-	-
Margarites groenlandicus (Gmelin, 1790)	22	65	x
Margarites helinus (Fabricius, 1780)	6	334	x
Bitium reticulatum (Da Costa, 1778)	5	221	x
Turritella communis Risso, 1826	-	-	x
Marshallora adversa (Montagu, 1803)	-	1	x
Cerithiopsis tubercularis (Montagu, 1803)	-	1	-
Eulima bilineata Alder, 1848	-	5	-
Melanelia alba (Da Costa, 1778)	1	-	-
Vitellina philippii (De Rayneval & Ponzi, 1854)	-	13	x
Littorina littorea (Linnaeus, 1758)	-	-	x
Littorina obtusata (Linnaeus, 1758)	-	2	x
Littorina saxatilis (Olivier, 1792)	4	18	x
Lacuna pallidula (Da Costa, 1778)	-	3	x
Lacuna vineta (Montagu, 1803)	41	253	x
Skeneopsis planorbis (Fabricius, 1780)	-	1	x
Rissoa ilacina (Recluz, 1843)	-	40	-
Rissoa parva (Da Costa, 1779)	-	16	x
Pusillina inconspicua (Alder, 1844)	1	-	-
Pusillina sarsii (Loven, 1846)	4	4947	x
Alvania beani (Thorpe, 1844)	3	-	-
Alvania cimicoides (Forbes, 1844)	1	-	-
Alvania punctura (Montagu, 1803)	14	67	x
Crisilla semistriata (Montagu, 1808)	1	194	-
Obolus intersepta (S. Wood, 1857)	-	-	x
Onoba aculeus (Gould, 1841)	-	987	-
Onoba semicostata (Montagu, 1803)	83	3378	x
Caecum glabrum (Montagu, 1803)	-	1	-
Hydrobia ulvae (Pennant, 1777)	-	-	x
Heleobia stagnorum (Gmelin, 1791)	-	-	x
Trichotropis borealis Broderick & Sowerby, 1829	1	-	-
Velutina velutina (O.F. Müller, 1776)	2	5	x
Euspira montagui (Forbes, 1838)	-	-	x
Euspira pulchella (Risso, 1826)	1	10	x
Nuccella lapillus (Linnaeus, 1758)	2	18	x
Buccinum undatum (Linnaeus, 1758)	18	132	-
Nassarius incrassatus (Strom, 1768)	-	3	x
Oenopota turricula (Montagu, 1803)	1	-	-
Raphitoma linearis (Montagu, 1803)	3	3	x
Thesbia nana (Loven, 1846)	-	1	-
Omalygyra atomus (Philippi, 1841)	-	3	-
Ammonia rota (Forbes & Hanley, 1850)	-	1	-

Chrysallida indistincta (Montagu, 1808)	-	1	-
Chrysallida interstincta (J. Adams, 1797)	2	108	x
Chrysallida pellucida (Dillwyn, 1817)	3	60	x
Eulimella ventricosa (Forbes, 1844)	-	49	x
Odostomia acuta Jeffreys, 1848	-	6	-
Odostomia eulimoides Hanley, 1844	-	1	x
Odostomia plicata (Montagu, 1803)	-	7	x
Odostomia scalaris MacGillivray, 1842	-	4	-
Odostomia turrita Hanley, 1844	-	10	-
Odostomia unidentata (Montagu, 1803)	-	3	-
Ondina divisa (J. Adams, 1797)	-	2	-
Diaphana minuta Brown, 1827	1	31	x
Retusa truncatula (Bruguière, 1792)	30	762	x
Cylichna umbilicata (Montagu, 1803)	-	3	x
Philine punctata (J. Adams, 1800)	-	4	x
Philine scabra (O.F. Müller, 1776)	-	-	x
Cylichna cylindracea (Pennant, 1777)	-	-	x
Limacina retroversa (Fleming, 1823)	-	20	x
Nuculana minuta (O.F. Müller, 1776)	2	-	-
Arca tetragona Poli, 1795	1	1	-
Mytilus edulis Linnaeus, 1758	1	-	x
Crenella decussata (Montagu, 1803)	3	3	x
Modiolus modiolus (Linnaeus, 1758)	15	168	-
Palliolus striatum (O.F. Müller, 1776)	22	-	-
Delectopecten vitreus (Gmelin, 1789)	-	1	-
Hyalopecten similis (Laskey, 1811)	1	-	-
Chlamys varia (Linnaeus, 1758)	7	1	x
Pododesmus squama (Gmelin, 1791)	136	72	x
Limex loscombii (G.B. Sowerby I, 1824)	4	-	-
Limatula subauriculata (Montagu, 1808)	-	2	x
Lucinoma borealis (Linnaeus, 1767)	2	2	x
Thyasira flexuosa (Montagu, 1803)	24	-	-
Thyasira sarsi (Philippi, 1845)	2	-	-
Kellia suborbicularis (Montagu, 1803)	19	37	x
Lasaea rubra (Montagu, 1803)	-	22	x
Montacuta ferruginosa (Montagu, 1808)	-	1	-
Mytilus bidentata (Montagu, 1803)	3	64	x
Turtonia minuta (Fabricius, 1780)	-	224	x
Astarte montagui (Dillwyn, 1817)	1	7	x
Astarte sulcata (Da Costa, 1778)	-	-	x
Parvicardium minimum (Philippi, 1836)	1	4	-
Parvicardium ovale (G.B. Sowerby II, 1840)	75	99	x
Tellina pygmaea Loven, 1846	-	1	-
Macoma balthica (Linnaeus, 1758)	-	-	x
Macoma calcarata (Gmelin, 1790)	2	-	-
Gari fervens (Gmelin, 1791)	1	-	-
Abra longicollis (Scacchi, 1836)	-	-	x
Abra nitida (O.F. Müller, 1776)	2	-	-
Clausinella fasciata (Da Costa, 1778)	-	6	-
Timoclea ovata (Pennant, 1777)	3	7	x
Dosinia lupinus (Linnaeus, 1758)	-	5	-
Venerupis pullastra (Montagu, 1803)	-	1	-
Mya arenaria Linnaeus, 1758	-	-	x
Corbula gibba (Olivier, 1792)	-	-	x
Hiatella arctica (Linnaeus, 1767)	109	360	x
Hiatella rugosa (Pennant, 1777)	8	25	-
Saxicavella jeffreysi Winckworth, 1930	1	-	-
Thracia papyracea (Poli, 1791)	12	18	-